

Zoran Konstantinović:
Vergleichende Literaturwissenschaft
Verlag Peter Lang, Bern 1988
(Germanistische Lehrbuchsammlung, 81)

Na nemškem jezikovnem območju je po drugi svetovni vojni izšla vrsta razprav, ki obravnavajo temeljna vprašanja primerjalne literarne vede, njeno teorijo in metodologijo, predmet in naloge. Poleg številnih prispevkov v periodičnem znanstvenem tisku ali v posebnih zbornikih, posvečenih tej disciplini literarne vede, so nastale tudi obsežnejše samostojne knjižne publikacije, tako imenovani uvodi v primerjalno književnost. Ti kompendiji so sicer resda izšli v nemščini, kar pa seveda še ne pomeni, da so avtorji posameznih knjig samo Nemci. Nasprotno, izmed petih del, ki se ukvarjajo s problemi primerjalne literarne vede, sta namreč le dve, ki sta do l. 1980 izšli v nemščini, napisala Nemca: Ulrich Weisstein (1968), ki deluje že petintrideset let v ZDA in čigar knjiga je sploh prvi obsežnejši prikaz stroke v nemščini, ter Gerhard R. Kaiser (1980), ki poučuje v Zvezni republiki Nemčiji. Poleg teh dveh priročnikov, ki imata enak naslov (*Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft*), je l. 1977 izšla nemško napisana predstavitev primerjalne literarne vede pod naslovom *Komparatistik*, katere avtor je Hugo Dyserinck, Flamec, ki poučuje v Aachnu, stičišču treh kultur ob nemško-belgijsko-nizozemski tromeji. Dva uvoda pa sta prevedena, in sicer iz francoščine (Claude Pichois & André-Michel Rousseau, *Vergleichen- de Literaturwissenschaft*, 1971) in iz slovaščine (Dionýz Ďurišin, *Vergleichende Literaturforschung*, 1972, 1976²).

Med komparativistične kompendije sodi še ena knjiga, ki se od navedenih razlikuje po tem, da je ni napisal en sam avtor. Osem nemških komparativistov je namreč prispevalo po eno poglavje, ki obravnavajo teorijo in metodologijo, periodizacijo, raziskovanje vplivov in recepcije, tematologijo,

Prvič obj.: *Primerjalna književnost*, 1989, letn. 12, št. 2, str. 60–64.

genologijo, literarni prevod ter odnose med literaturo in drugimi umetnostmi. V tem skupinskem priročniku, ki ga je izdal Manfred Schmeling l. 1981 pod naslovom *Vergleichende Literaturwissenschaft*, so torej zajete najpomembnejše komparativistične teme, ki jih je obravnaval npr. že Ulrich Weisstein, pa tudi razporejene so podobno kot pri njem. Očitno dobro usklajeno sodelovanje med avtorji te knjige je potemtakem rodilo nov tip uvoda v primerjalno književnost, ki se pa seveda bistveno razlikuje od raznih kompilacij, kakršne so izdali H. Rüdiger, H. N. Fügen, G. Ziegengeist in G. R. Kaiser (sedaj je govor o njegovi *Vergleichende Literaturforschung in den sozialistischen Ländern 1963–1979*, 1980), saj gre pri njih za antologije programatičnih spisov, empiričnih raziskav in poročil o primerjalnem literarnozgodovinskem raziskovanju, ne pa za sistematične predstavitve stroke in njenih problemov.

Razen Āurišinove knjige, ki je izšla v Nemški demokratični republiki, so bili vsi drugi naštetih uvodi objavljeni v Zvezni republiki Nemčiji.

Nova knjiga o primerjalni književnosti pod naslovom *Vergleichende Literaturwissenschaft*, ki je izšla l. 1988 po nekajletnem premoru v tej izdajateljski dejavnosti, nadaljuje tradicijo tistih uvodov, ki so delo posameznega avtorja. Napisal jo je v nemškem jeziku srbski komparativist Zoran Konstantinović, ki poučuje v Avstriji. Knjiga je izšla v Bernu pri Petru Langu v posebni zbirki germanističnih učbenikov, ki pa je zasnovana mnogo širše, kot bi lahko sodili po njenem naslovu, kajti skoraj polovica zvezkov iz razdelka Literatura ni namenjena le germanistiki, ampak tudi drugim področjem literarne vede.

Čeprav je Konstantinović svoje delo podnaslovil *Bestandsaufnahme und Ausblicke*, se skuša skrajnostim te opredelitve vendarle izogniti. V uvodu svoje knjige namreč izrecno poudari, da noče zgolj popisati raziskovalnega stanja na področju primerjalne književnosti, da se pa hoče hkrati izogniti preosebno izraženim pogledom na prihodnje naloge te vede. Avtor vidi namreč svoj glavni namen v tem, da oriše koherentnost primerjalne književnosti kot znanstvene discipline. Prepričan je, da se je v najnovjšem času, potem ko je prišlo do občutnega zblizanja med različnimi pogledi njenih šol in smeri, izoblikovala njena notranja sklenjenost. K temu je kajpak pripomogel tudi avtor sam, ki se je trudil premoščati precejšnje razlike med nazori svojih učiteljev Renéja Welleka, Viktorja Žirmunskega in Horsta Rüdigerja, katerim je ta knjiga pomenljivo posvečena. Piščev strpni in spravljivi odnos do pogosto hudo nasprotujočih si pogledov na primerjalno književnost pa je seveda zanesljiv temelj in obetavna možnost za nastanek takšnega tipa knjižne publikacije, kot je učbenik oz. priročnik kake stroke.

Konstantinovićeva *Vergleichende Literaturwissenschaft* je njegova druga knjiga o primerjalni književnosti, saj je l. 1984 izdal v cirilici napisan *Uvod u*

*uporedno proučavanje književnosti.*¹ Medtem ko je starejše delo ohlapen tekst, kajti avtor je skušal v sklenjeno celoto povezati dvanajst svojih spisov o primerjalni literarni vedi, je za novi, nemško pisani priročnik značilna izredno skrbna in premišljena zgradba.

Po uvodu in kratkem historiatu primerjanja v literaturi, ki je neke vrste predzgodovina primerjalne književnosti (1. pogl.), obravnava avtor v 2. poglavju glavne šole in smeri, ki so nastajale potem, ko se je primerjalna književnost izoblikovala kot samostojna panoga literarne vede; zato govori Konstantinović o posebni fazi šol in smeri v razvoju primerjalne literarne vede. Poleg orisa treh tradicionalnih šol, francoske, ameriške in sovjetske, razloži avtor še posebnosti slovaške komparativistične šole, ki povezuje marksizem in strukturalizem, ta dialektično-strukturalni pristop k raziskovanju literature pa združuje s hermenevtično refleksijo. Govori tudi o nemški komparativistiki, ki ji pa očitno ne podeljuje več statusa posebne šole, saj poudarja eklektično usmerjenost primerjalne književnosti v Zvezni republiki Nemčiji.

Na podlagi opisanega stanja se nato v 3. poglavju loteva izdelave tega, kar imenuje »nastavki za metodologijo in teorijo primerjalne literarne vede«. Bralca seznanja s tremi bistvenimi delovnimi področji primerjalne književnosti, z interliterarnimi odnosi, interliterarnimi paralelami in transliterarnimi zvezami, kar je doslej imenoval nekoliko drugače: genetske ali kontaktne zveze, tipološke analogije in interdisciplinarne zveze. Za vsako izmed teh treh področij je ključnega pomena vsaj po en pojem, in sicer vpliv za interliterarne odnose, analogija za paralele in transformanca znaka za transliterarne zveze.

Posebej je poudarjeno, da se ti problemski krogi med seboj ne izključujejo in da niso izolirani drug od drugega, nasprotno, treba jih je pojmovati kot celoto, v njihovi medsebojni odvisnosti. Če avtorja pravilno razumemo, primerjalna književnost v t. i. fazi šol in smeri še ni obstajala kot koherentna znanstvena disciplina, in je to postala šele v novi fazi, ko so se stališča posameznih šol in smeri zblížala. Vprašanje pa je, ali je do tega zblíževanja res prišlo ali pa so v koherentno primerjalno književnost, kot jo razume Konstantinović, preprosto vključena različna hotenja šol in smeri ter proglašena za njena delovna področja. Na takšni podlagi pa je potem seveda upravičeno govoriti o posebni teoriji in metodologiji stroke.

Po osrednjem delu knjige – sestavljata ga drugo in tretje poglavje, ki sta tudi najdaljši, saj obsegata po več kot štirideset strani – obravnava avtor dve možnosti komparativističnih analiz, ki ju imenuje intertekstualnost in

1 Gl. oceno v *Primerjalni književnosti* 8/1985, št. 1, str. 176–181 [tukaj na str. 187–193 – ur. op.].

alteriteta (4. pogl.). Pri prvem pojmu gre za zvezo med literarnimi deli, ki jo primerjalna književnost razumljivo omejuje na navzočnost elementov iz tujih literatur. Konstantinović, ki se te omejitve zaveda, pa se zavzema za razširitev pojma, vendar v drugo smer, saj meni, da bi bilo smotrno raziskovati ne samo elemente iz drugih literatur, ampak tudi iz t. i. zunajliterarnih tekstov, skratka iz konteksta, ki se mu pravi življenje. Pri alteriteti pa gre za vprašanje, kako so kak tekst sprejeli v drugem jezikovnem okolju in do kakšnih sprememb je prišlo pri njegovem razumevanju. Čeprav povezuje pisec oba pojma seveda z (naj)novejšimi spoznanji literarne vede, kaže vendarle opozoriti na to, da spominjata dvojici intertekstualnost in alteriteta na Ocvirkovo ločevanje med t. i. koncentričnim in linearnim postopkom raziskovanja, ki jima je v metodološkem razdelku svoje *Teorije primerjalne literarne zgodovine* (1936) odmeril precejšnjo pozornost.

Seveda je v knjigi govor tudi o tistih raziskovalnih kompleksih, ki so izrazito komparativistični. Teh pozna Konstantinović skoraj dvajset in segajo – če jih naštejemo samo nekaj – od tematoloških študij prek literarnega posredništva in primerjalne literarne sociologije do genologije in primerjalne metodologije. Njihov obseg je kajpada različen, saj jim odmeri od sedem vrstic (primerjalno raziskovanje literarnih toposov) do dveh strani (snovi, teme in motivi; miti in simboli; prevod).

Ena izmed predstavljenih nalog je raziskovanje geografskih literarnih regij. V nasprotju, denimo, s primerjalno slavistiko, katere predmet je slovansko literarno področje, ki temelji na sorodnosti jezikov, se namreč to raziskovanje ukvarja z regijami, ki jih naseljujejo narodi z različnimi jeziki in kulturami. In prav takšno območje je srednjeevropski literarni prostor, katerega proučevanje je ena pomembnih nalog primerjalne literarne vede v Avstriji. S tem v zvezi je največ govora o avtorjevem lastnem bibliografsko temeljito dokumentiranem znanstvenem prispevku k temu vprašanju. Žal pa ni omenjena podobna raziskovalna usmeritev komparativistov na celovški univerzi, kjer se ukvarjajo z literarnimi pojavi v trijezični regiji Koroška-Furlanija-Slovenija.

Zavoljo sorodnosti je v istem poglavju takoj za imagologijo, ki se je v primerjalni književnosti kljub Wellekovi anatemi močno uveljavila, navedeno kot posebno področje t. i. primerjalno raziskovanje mentalitet, ki pa med komparativisti očitno nima kaj prida navdušencev. Večina imen, na katera se avtor v tem odstavku sklicuje, ne sodi v literarno vedo, omenjena literarna znanstvenika pa imata o njej vsak svojo predstavo.

Poleg literarne zgodovine, literarne teorije in literarne kritike je primerjalna književnost pač ena izmed temeljnih disciplin literarne vede, zato skuša pisec opredeliti njen odnos do njih (6. pogl.). Tako razmejevanje pa naleti na

izredno težaven splet vprašanj, ki ga še dodatno otežuje neenotno razumevanje in poimenovanje literarne teorije in kritike v različnih deželah. Avtorjeva razmišljanja zato prej opozarjajo na nekatere vidike odnosov med primerjalno književnostjo in drugimi disciplinami, kot da bi ponujala dokončne odgovore. To poglavje je spričo prisilne nedorečenosti najšibkejši razdelek knjige.

V sklepnem poglavju razmišlja avtor o perspektivah primerjalne književnosti. Potem ko ugotovi, da sta njen pomen in aktualnost nesporna ter da je minila (wellekovska) »kriza komparativistike«, ker ji je uspelo prilagoditi se tako strukturalističnim zahtevam kakor tudi hermenevitičnim potrebam, odločno izjavi, da je vprašanje »čemu sploh komparativistika?«, ki se je prej tako vztrajno postavljalo, odvečno; ni pa neaktualno samo v literarno-znanstvenem kontekstu, saj gre za samostojno, supranacionalno znanstveno disciplino, ki ima svojo lastno teorijo in svoje metode, ampak tudi s širšega, se pravi zunajliterarnega vidika. In tako sklene Konstantinović svoje razpravljanje z naslednjimi vznesenimi besedami o sedanji in prihodnji vlogi primerjalne književnosti: »S tem namreč, ko neposredno in posebno intenzivno pospešuje dialog med kulturami in tako pripomore k razumevanju tuje mentalitete kakor tudi k odpravljanju medsebojnih nacionalnih predsodkov ter k ustreznejši opredelitvi tega, kar je lastnega, in ker nasploh pomaga dojemati skupnost vsega duhovnega, se pokaže, da je ravno primerjalna književnost v grozečih razmerah razosebljujoče tehnike in najrazličnejših nasprotij, ki zijajo po vsem svetu, ena izmed tistih disciplin, ki so v prvi vrsti poklicane prispevati k varovanju človekove individualnosti in k razvoju postmoderne humanističnega, kozmopolitskega mišljenja.«

Knjigo zaključujejo izbrana in smiselno členjena bibliografija,² seznam (ne zgolj) komparativističnih pojmov, ki ima funkcijo stvarnega kazala, in imensko kazalo.

2 (A) Bibliografija, ki je prilagojena posameznim poglavjem v knjigi, je precej zanesljiva. Želeli bi opozoriti le na eno pomanjkljivost in nekaj netočnosti: (1) str. 172: v bibliografijo s področja primerjalne književnosti sodi poleg treh navedenih nedvomno obsežna standardna *Bibliography of Comparative Literature*, ki sta jo l. 1950 (1960²) izdala v ZDA F. Baldensperger in W. P. Friederich; (2) str. 172: *Revue de littérature comparée* ni ustanovil F. Baldensperger sam, Paul Hazard pa bi jo naj urejal šele kasneje, ampak sta jo l. 1921 ustanovila oba in skupaj urejala petnajst letnikov (1921–1935); (3) str. 169 in 26: več napak je v francoskem, angleškem in španskem podnaslovu Meltzlovega časopisa *Acta comparationis litterarum universarum*; (4) str. 173: Anselm Haverkamp je urednik, ne pa avtor knjige *Die Theorie der Metapher* (1983); (5) str. 173: Susanne Schröder obravnava v svoji knjigi nemško komparativistiko med letoma 1871 in 1918, ne pa 1871–1891.

(B) Več napak je pri bibliografskih podatkih, ki so raztreseni drugod po knjigi; opozoriti kaže predvsem na naslednje: (1) str. 17: grški naslov Plutarhovih *Vzporednih življenjepisov* je zmaličen do nespoznavnosti; (2) str. 21: Herderjeva zbirka ljudskih pesmi, objavljena l. 1778, se imenuje *Volkslieder* in ne *Stimmen der Völker in Liedern*; s tem naslovom je izšla

Pričujoča knjiga, ki jo žal kazijo (pre)številne tiskovne in stvarne napake,³ ustreza temeljnemu kriterijem komparativističnega učbenika, ki naj bo po Weissteinu izčrpno in (če je to sploh mogoče) nepristransko delo, obsega pa naj definicijo področja, historiat discipline ter razčlenjeno in po možnosti komentirano bibliografijo. Ker pa potrebuje najbrž vsaka generacija komparativistov svoj novi, lastni kompendij, se sprašujemo, ali bo Konstantinovičevi knjigi spričo obilnega gradiva, ki ga ponuja, širine tolerančnega spektra in zlasti neutrudnih poskusov modernizacije primerjalne književnosti uspelo postati če že ne »van tieghem« devdesetih let, pa vsaj »weisstein« te generacije.

šele po Herderjevi smrti; (3) str. 24: antologija francoskih literarnih tekstov, ki sta jo izdala F. Noël in G. de La Place (naslov *Cours de Littérature Comparée* je natisnjen samo na zaščitnih ovitkih obeh zvezkov), je izšla l. 1804 in ne l. 1816. Prim. *Internationale Bibliographie zu Geschichte und Theorie der Komparatistik* (1985), str. 62; (4) str. 26: Posnettova knjiga *Comparative Literature* je izšla l. 1886 v Londonu, ne pa v New Yorku. V bibliografiji je kraj objave korektno naveden; (5) str. 77: Ecovega grafičnega prikaza komunikacijskega procesa ne najdemo na str. 167 v *Das offene Kunstwerk* (1973), pač pa na isti strani v njegovi *Einführung in die Semiotik* (1972); (6) str. 45: Naslov Wellekovega spisa, ki je objavljen v *Yearbook of Comparative and General Literature* 2/1953, ni niti *The Concept of Criticism* niti *The Concepts of Criticism*, ampak *The Concept of Comparative Literature*; (7) str. 81: Referata *The Crisis of Comparative Literature* Wellek ni imel na 1. kongresu Mednarodne zveze za primerjalno književnost v Benetkah, ampak na 2. kongresu v Chapel Hillu; (8) str. 146: pravilni naslov navedene revije ni *Slawistik*, ampak *Zeitschrift für Slawistik*; (9) str. 161: *Les Avant-gardes littéraires au XXe siècle*, ki jih je uredil Jean Weisgerber, niso izšle l. 1894 (kar je seveda tiskarska napaka), ampak l. 1984; (10) str. 161: naslov navedenega zbornika ni *Le Tournement du siècle de Lumières*, ampak *Le Tournant du siècle des Lumières*.

- 3 (A) Motijo zlasti spremenjena in izkrivljena imena: Ludwig Wittgenstein je preimenovan v Ernsta Wittgensteina (str. 103 in v imenskem kazalu); Jacques-Charles-Louis de Clinchamp de Malfiltâtre je postal Malfiltâtre (str. 125 in v imenskem kazalu); Teresa Skubalanka je preimenovana v Tamaro Skubulanka (str. 146 in v imenskem kazalu); ime Clausa Trägerja je spremenjeno v Klaus (str. 66 in v imenskem kazalu). V drugih primerih gre za tiskarske napake: tako je priimek Wernerja Kraussa ravno v bibliografiji osiromašen na Kraus (str. 170), medtem ko je drugod neoporečno naveden; Thomasa McFarlanda srečamo tudi kot McFralanda (str. 103), Mircea Eliade pa je postal Mirces Eliade (str. 140).

(B) Citati niso vselej pravilno navedeni. To ne velja samo za tujejezične navedke, npr. za francoske na str. 32, 33, 39, 45 in 148, kjer je ob drugih napakah madžarski znanstvenik naveden samo z imenom brez priimka, ampak tudi za nekatere nemške. Ko Konstantinovič na str. 24 v navedku iz nekega spisa Erwina Koppa, ki govori o tem, da raziskuje komparativist tiste literarne pojave, ki jih ni mogoče razumeti znotraj posamezne filologije, se pravi z goljs poznovanjem nacionalne literarne sovisnosti, skrci »nacionalno literarno sovisnost« na »nacionalno sovisnost«, je citat sicer neupravičeno okrnjen, misel pa še razumljiva. Ko pa v nadaljevanju beremo, da je primerjalna literarna veda pristojna za vprašanja, ki sežejo preko nacionalnih literarnih oz. jezikovnih meja, in da se ukvarja z opisom in razlago literarnih pojavov v sklopu nacionalnega konteksta, namesto internacionalnega, kot je Koppa edino lahko zapisal, pa je smisel izjave kajpada sprevržen.